

Праслов'янська гідронімія в Українських Карпатах

Ю.О.Карпенко

Гідронімічне вивчення території Українських Карпат дозволяє реконструювати таку її етнічну історію: 1) у II тис. до н.е. карпатський регіон заселяли давньоєвропейці; 2) з кінця II тис. до н.е. їх заступили фракійці; 3) десь у I тис. до н.е. – можливо, у середині цього тисячоріччя – з'являються слов'яни. Точніше, у зазначений час вони (ще, зрозуміло, у праслов'янській формі свого буття) заселяють Прикарпаття, де в гідронімії добре відбита дія древнього праслов'янського «закону гукі» та факти безпосередніх фракійсько-слов'янських контактів. Тут не виключаються й факти прямих давньоєвропейсько-слов'янських контактів. Закарпаття ж слов'яни освоюють чи не на тисячу років пізніше, у середині I тис. н.е., але не пізніше V-VI ст. (прояви слов'янської перебудови початкових сполучень *ort/*olt та ін.).

Поміж фракійською та слов'янською епохами у Карпатах не було якихось етнічних про шарків. Як інфільтрація, тобто просочування в регіон, зайнятий уже іншим етносом, гідронімічно простежується поява іллірійців (нашарування на фракійську основу), кельтів (епоха фракійсько-слов'янських етнічних змін), германців (нашарування вже на слов'янську основу). Генетично слов'янська гідронімія краю охоплює понад 95% від загального гідронімного фонду й засвідчує безперервність слов'янського й далі – українського буття у Карпатах від середини I тис. до н.е. аж до нинішніх днів. Власне слов'янська гідронімія не має такого чіткого хронологізуючого сенсу, як древні слов'янські засвоєння іншомовних гідронімів. Однак вона цілим рядом своїх архаїчних структур засвідчує глибоку древність карпатського буття слов'ян.

Тут передусім, гадаємо, доречно сказати про гідронімний ряд типу **Тиса**. Сама назва великої лівої притоки Дунаю Тиси, верхів'я якої лежить у Закарпатті [17:564], фіксується дуже давно – $\tau\iota\upsilon\alpha\varsigma$ (помилково замість $\tau\iota\sigma\alpha\varsigma$) у Пріска у V ст. та *Tisia* в Йордана у VI ст. Похідна ж форма *Pathissus*, наявна у Плінія у I ст., а з перекрученнями й у Старбона та Птолемея, розшифровується В.Георгієвим та О.Трубаховим як запис слов'янського утворення Потисся (ця думка йде від П.Шафарика). Тим не менше ці вчені коливаються у визнанні слов'янської генези гідроніма: «назва фракійського (або слов'янського) походження» [2:257], форма **Tisā* «індоевропейського походження, найімовірніше неслов'янського» [22:250].

Між тим Тиса є взірцем архаїчних своїм словотвором слов'янських топонімів, засвідчених у карпатському регіоні, пор. гідроніми Дуба у басейні горішнього Дністра (Рожнятівський р-н Івано-Франківщини – [17:184]), Елєма у черемоському басейні [12:126], також оронім Бўка в гуцульській Буковині. Йдеться про флексійне, безсуфіксне творення прикметників від іменників, яке виявила у топонімії Польщі І.Баєрова [25:особливо 319-322]. Йдеться, отже, про час до граматичного розмежування іменника й прикметника, тобто про сиву праслов'янську давнину. Зазначимо, що назви дерев **тис**, **елєм** чи **ільм в'яз**, **бук с**, найімовірніше, запозиченими, а **дуб** – слов'янською новацією. Але всі ці апелювати з'явилися ще на праслов'янському рівні, якому слід адресувати й даний топонімічний словотвірний тип. Античне слов'янське Потисся знаходилося значно південніше від Карпат, а отже, й сам гідронім Тиса виник теж не в Закарпатті. Але десь по течії Тиси слов'яни вже міцно осіли принаймні у I тис. н.е. Не виключено, що в цю територію входили й терени Закарпаття, хоч інші гідронімічні дані вказують на пізнішу дату появи слов'ян за Карпатами.

Структурно древньою є й назва правої притоки Тиси **Бодрог** у Словаччині, що свідчить-ся з XI ст.: *Budrug* – 1067 р., *Vodrogh* – 1239 р. [34:420]. Назву цю визнають неясною, схожою на композит [26:23] або й слов'янською, від кореня *бўд-*яма*, але з малярським суфіксом

[30:55-56]. Між тим псл. прикметник *bъdgъ, пор. укр. бодрий [5,1:81], та продуктивний у давнину суф. -огъ цілком прийнятно дешифрують цей гідронім. Той самий суфікс у теонімах Сварог, Стрибог, рос. творог, укр. барліг, берліг, пиріг тощо. Щодо поєднання суфкса саме з прикметником – пор. Острог. Дещо засмучує відсутність переходу *o > i*: форма *Бодріг нам невідома. У назві Острог, до речі, зазначений перехід теж відсутній. Отже, в назві йдеться про потужну, бурхливу, «батьору» ріку, що й приймає Й.Йордан [29:123].

Ще одна права притока Тиси **Боржава** [17:64] чи однойменні об'єкти на ній згадуються в угорських текстах з 1200 р.: *Borsoa* (під 903 р.), *Bursua*, *Borsva* [15:23,24]. Однак ці записи доцільно кваліфікувати не як давніші форми назви, а як спроби передати звучання Боржава. Л.Беднарчук вважає гідронім неслов'янським з неясною етимологією та обережно зіставляє його, посилаючись на Кнежу, з дакською назвою лівої притоки Темешу *Berzovia* (III ст.), нині *Berzava* [26:23]. Втім, В.Георгієв, подаючи цю дакську назву як *Bersovia* [3:106], бачить у ній сенс *береза* [2:119].

В усякому разі дакське *Berz-* мало б дати слов'янське *Берез-*, а не *Борж-*. Це останнє має спокусливу паралель: псл. *bъzъ, укр. борзій *швидкий*, вищий ступінь – боржій [5, 1:86]. Але наявність у гідронімі Боржава шиплячого якраз і зупиняє етимологізаторів. Перед суфіксом -*ава* мало б зберегтися з. Тому О.Карпенко у списку «борзих» гідронімів – Борзинка, Борзна, Борзя та ін. Боржави не згадує [10:97].

Однак в Україні є й Боржиха, і Боржачка, генетично невіддільні від прикметника борзій [17:64]. І річ у тім, що успадкований слов'янами іє. суфікс -*ава*, наявний і в ряді інших мов, що полишили гідронімічні сліди в Карпатах (пор. Черхава), виступав у них і в йотованій формі, тобто поряд із *-*ава* було й *-*јава*. Останній варіант і наявний у формі Боржава – *швидка*. Він же – в назві правої притоки Серету *Сучава*, давніша форма – *Сочава* (з 1393 р.). Гідронім цей – слов'янське утворення від сокъ *рідина*, сочитися *тексти* [12:193]. Інші етимології [29:101; 14:401; 20:74] не дуже ймовірні. Пор. ще йотовану форму суфікса у карпатських гідронімах *Жижава* [17:196], *Нгуніава* [27:105] та ін. і нейотовану форму – *Тарнава* [16:44], *Кичерава* [17:249], *Водава* [17:115] тощо. Показова в цьому відношенні є пара *Тернава* – *Тернява* [17:559,562]. Визнавши слов'янські гідроніми на -*ава* «досить старими утвореннями, цікавими історично», О.Трубаčov констатує, що приблизно половина цих утворень в Україні «розташовується досить густо в Подністров'ї, причому майже виключно у горішніх двох третинах басейну цієї ріки» [20:55-60, з картою]. Втім, думка вченого про те, що слов'янські гідроніми на -*ава* та їх географія свідчать про вторинність, про дочірню залежність від якогось популярного макрогідроніма, найімовірніш – *Морава*, є аж надто дискусійною.

До цієї групи старих слов'янських утворень доречно залучити й ліву притоку *Лабірця Удаву* (1451 р.: *Wdwa*), пор. ще праву притоку *Латориці Удоч* та назву горішнього *Бодрогу Ондава* (з XVII ст.) у Словаччині. Л.Беднарчук ці назви поєднує й зараховує до етимологічно неясних неслов'янських, зазначаючи, що *Ондава* «формально нагадує» лат. *unda хвиля* [26:26]. Чеські автори теж пов'язують ці назви, але пропонують неприйнятне виведення з угорського особового імені *Ond* [30:223]. Зв'язок розташованих буквально поряд і належних до басейну *Бодрогу Ондави* та *Удави* (також і гідроніма *Удоч*) заперечувати не доводиться. А це означає, що в назвах *Удава* та *Удоч* давніше був носовий голосний, який зберігся у формі *Ондава* завдяки мадярському посередництву, як це трапилося у випадку *Онґ – Уґ* (старші форми *закарпатського гідроніма Уж* – теж древнього славізма, який теж, до речі, належить басейнові *Бодрогу*).

Ці дані, здається, допомагають зрозуміти й лівобережні українські гідроніми *Удава*, *Уда*, *Удай*, *Удиця*, давно й жваво обговорювані в літературі. [6:165] зазначає, що вони «мають переконливу іран. етимологію, пор. авест. *aoda джерело*, д.-інд. *udap хвиля, вода*, з посиланнями: [32:276, 278; 18:66-67; 20: 52, 80, 178, 267]. Однак І.Желєзняк, долучивши до наведеного списку ще *Удич* з Південного *Бугу*, розглядає його в розділі *фракійської гідронімії* [9:130]. В обох випадках, утім, справа зводиться, трохи різними шляхами, до іє. кореня, наявного в

укр. вода. А корінь цей носового приголосного не мав! Належне до нього лат. *unda* та ін. має *п* вторинного походження [23, 1:330].

Тому на фоні бодрозької Удави та Ондави вся ця гідрогрупа має одержати іншу інтерпретацію. Рациональне зерно містить робота О. Стрижака, який, приміряючи до гідроніма Уда різні можливі тлумачення, вказав і на таке: «частково напрошується аналогія з удка < **ođьka*» [18:67]. Але йдеться не про «вудку», тим паче не про «воду» чи *уд член, частина тіла*. Йдеться про поєднання іє. **dhē-* *щось окреме* із заперечним префіксом **on-*, здійснене вже у праслов'янській мові. Саме так часто пояснюють лексему *вудка*, давніше *уда* [23, 4:148]. Але сенс утворення «не-окреме» дозволяє бачити в ньому початкове (чи паралельне до сенсу *вудка*) значення *притока*.

Ондава, Удава та ін. гідроніми дозволяють реконструювати зниклий слов'янський гідротермін. О. Трубачов, опрацьовуючи [17], звернув увагу на прип'ятський гідронім *Безуд* [17:38], який згадав у своїй монографії надто стисло [20:184, 249]. Але дешифровка псл. **bezudъ* *покалічений* [21:163] видається неприйнятною як семантично, так і з огляду на викладені вище міркування. Слушна дешифровка: **bezodъ* - *без приток, безприточний*.

С. Роспонд, розглядаючи пропущені Ю. Удольфом гідротерміни, доречно згадує й корінь *slav-*, *slov-*, що дав ім'я слов'янам і широко відбився в гідронімії. З часів М. Будимира (1921) та Я. Розвадовського (1948) корінь вичерпно пояснений як продовження іє. **kļu-*, **kloč-* *тексти* [33:111-112]. Значна частина цієї древньої слов'янської гідронімії зосереджена в Українських Карпатах та прилеглих землях: *Славець* на Буковині, *Славка* в басейнах Стрия, Бодрогу й Західного Бугу [17:509; 28:211] та ін. Назви цієї групи прийнято тлумачити саме у вказаному С. Роспондом дусі [12:185; 9:69].

Але існують ще зосереджені переважно, якщо не виключно, у Карпатах назви *Ослава* – притока Пруту на Івано-Франківщині [17:405], притока Сяну в Польщі [28:72], дві річки в басейні Морави у Чехії [30:226], *Ославка* в Закарпатті [17:405], серія похідних у басейні Сяну: *Oslawica* – 4 річки, *Oslawiec*, *Oslawiczka* – тричі [28:72, 73, 98]. Ці назви, не без магії суфікса *-ава*, чи не одностайно виводять з укр. *осла* [5, 3:68], пол. *osła* *брусок для точіння коси* [27:82; 31:116; 30:226]. Л. Беднарчук цю етимологію слушно заперечує, оскільки слово *осла* означає не камінь (тому сенс *кам'яниста ріка* є неможливим), а щось гостре, і вважає гідронім *Ослава* неясним, імовірно неслов'янським [26:26]. Але чому інші слов'янські слова із сенсом *тексти* утворили з префіксом *o(б)-* назву того, що обтікається – укр. *острів*, серб. *оток*, а *slav-* не могло? *Ослава* має історичну структуру не *Осл-ава*, а *О-слава*. Так називали річку з островом на ній.

Для обґрунтування точильної етимології назви *Ослава* чеський словник вдається до аналогії з гідронімом *Brusnice*. Втім, в іншому місці він зазначає: «*Brusnice, Brusná, Brusný potok* є частими назвами швидко текучих потоків», подаючи поряд із інтерпретацією «місцина з каменем, придатним для виготовлення брусів» також іншу: «потік, який точить (чес. *broustí*) камінь» [30:64]. Українські *Брусниці* (їх є дві – одна на Буковині, друга в басейні Тетерева [17:71]) пояснюють або теж від точила бруса (можливо, «існувала каменоломня» [12:103]), або від рослини *брусниці* [19:50]. Між тим псл. **brusъ* походить від дієслова **brusiti*, яке сягає іє. **bher-* *терти, дробити* [7, 1:268]. І не варто осучаснювати семантику древніх слов'янських гідронімів. Ця семантика пов'язана з тертям, що типологічно притаманне гідронімам: річка, яка протирає, проточує собі русло. Окрім наведених назв у Карпатах сюди належать гідроніми *Брусній* (два потоки в Закарпатті), також *Бруславець* і *Брусенка* в басейні буковинської *Брусниці* [17:71]. Відповідник до останньої назви маємо в басейні Сяну у Польщі: *Brusienka* [28:115]. Додамо, що відсутність у цьому гнізді дії «закону *ruki*» є закономірною, оскільки тут *с* походить з іє. *ḥ*, як, наприклад, й у слові *писати*.

Семантичну древність виявляють і слов'янські гідроніми з коренем *Лют-*. Пов'язування їх з прикметником *лютий хижий, злий, дикий* [пор. 6:87] давно стало анахронізмом. Ще з часів Я. Розвадовського [32:301] у гідронімах цієї групи бачать сенс *болото, багно, грязь*,

пор. лат. *lutum* *грязь*, мул. Цю думку особливо енергійно обстоював С.Роспонд, що й племінну назву лютичі тлумачив як *болотовичі* (семантичний двійник назви дреговичі), а не *хижаки* [33:110]. В.Шульгач, докладно опрацювавши відповідний український матеріал із залученням іншого слов'янського, обмежив ареал топонімів з коренем *лют-* болотним Поліссям і зазначив: лише «їх поодинокі вкраплення спостерігаються у Верхньому Подністров'ї» [24:42-46]. Але тих поодиноких вкраплень у Карпатах багатенько: Лю́тинка і Лютича́на на Львівщині [17:333]; Лю́ча, що впадає в Лю́чку (а не навпаки!) у Гуцульщині [17:334] і має не лише древню семантику, а й древній словотвір – неприсвійну суфіксальну йотацію; Лю́тянка, яка раніше звалася Лю́та, а потім слвотвірно відмежувалася від названого за рікою с. Лю́та, у Закарпатті [17:334]; Лю́тиня (варіант Лю́тня) у басейні Західного Бугу в Польщі, яку С.Роспонд виокремлює за її архаїчний суфікс *-иня* [28:157]; там же в басейні горішньої Вісли *Lutówka* [28:13, 152] тощо. Поширеність болотних назв у гірській місцевості не є дивина, а дія відомого закону негативності: рідкісна ознака найчастіше й стає підставою наймення.

На карті архаїчної слов'янської гідронімії О.Трубачова горішнього Подністров'я стосуються назви Сопіт, Звір, Заболя, Стебник, Гуретвина й Літмиж [20:271, карта 11]. Там є ще Мочас, якому вчений приділив чи не найбільше уваги, але наведений запис – то є помилка, найімовірніше друкарська, в довіднику П.Маштакова. Насправді то звичайний Мочар у Старосамбірському районі на Львівщині [17:377], що не має прикмет архаїчності. Сопіт же, притоку Стрия, вчений обгрунтовано визначає як давній славізм на тій підставі, що аналогічні топоніми та гідротерміни (наприклад, серб. *сопот джерело*) є лише у південних та західних слов'ян, а у східних слов'ян подібного апелятива нема [20:220, 263]. Докладний аналіз цього терміна, здійснений Ю.Удольфом, загалом підтвердив висновки О.Трубачова і констатував переважно південнослов'янське буття терміна [35:449-453], який дає звукову характеристику потокові, пор. *сопіти*. Карпатська автохтонність цього зниклого нині в українській мові гідротерміна підтверджується й тим, що в басейні Стрия є й річка Сопух [17:521], утворення іншої структури від того ж кореня.

Ю.Удольф за П.Скоком пов'язує із Сопотом і рум. *șipot джерело*. Однак цей останній термін, широко відбитий в румунській топонімії [29:77-78] і наявний також в буковинських гуцулів, де він є незапозиченим (пор. чергування: *шипіт – шипота*), походить від дієслова *шипіти*: «гірське джерело, з якого вода б'є з шипінням». Термін цей в Українських Карпатах відбився у 8 гідронімах: Ші́піт у басейнах Стрия та Тиси [17:621], також назва шести приток Дністра на Буковині [12:206] та двох сіл гуцульської Буковини – теж гідронімічного походження: Шепіт, нар. Ші́піт [11:77-78]. Й.Йордан виводить рум. *șipot* зі слов. *шьпътъ* > *шепіт* [29:354-355], що фонетично й семантично малоімовірно. Тут ідеться про віддієслівне утворення з тим самим давнім суфіксом *-отъ*, хоч назва Шипіт і не має настільки ж аргументованого ореолу древності, як назва Сопіт, але теж, безперечно, належить до давніх.

Щось подібне маємо у співвідношенні карпатських гідронімів (та апелятивів) Звір (род. Звору) та Ізвір, рідше Ізвóр. Назву Звір мають 14 потоків, з них 5 у Закарпатті в басейні Тиси, решта належить горішньому Дністрові, у тім числі 5 у басейні Стрия [17:210]; Ізвір – 9 потоків, з них один у басейні Тиси, решта тече до Дністра та Пруту, усі – у карпатському регіоні [17:220]. Гідротермін *звір потік*, похідні *зворець*, *звóрик*, *звóрина малий потік* [16:34], *éзвір глибокий яр*, *звір*, *звўр долина потоку* [27:39], *ізвір джерело* [12:132], походить від псл. **vyěti кипіти, вирувати, бити джерелом* [7,2:251].

Форму Звір О.Трубачов кваліфікує як «самостійний український діалектний розвиток праслов'янського **jъzvoгъ*», а форма ж Ізвір (в його написанні – Извор) підходить під визначення румунської «за вжитком і південнослов'янської – за початковим лише походженням» [20:272 та ін.] Румунізмом термін ізвір та гідронім Ізвір вважають й інші автори [27:65; 12:132]. Але Ю.Удольф, зважаючи на українські (і польські) фонетичні рефлексії лексеми, пор. особливо чергування *ізвір – ізвóру*, ставить питання інакше і, здається, – слушно: усі форми цього терміна й гідроніма у Карпатах є незапозиченими і саме звідси поширилися й

у Румунію, й до південних слов'ян [35:163-170, зокрема 168]. Остання думка залишається дискусійною, але апофонічний варіант Звараш (два гідроніми на Буковині – [12:130]), пор. і Звораш у басейні Тиси [17:210], щодо суфікса пор. Кайдаш, Худаш, не врато вважати румунізмом. Це, як і назва Звір, автохтонний слов'янський гідронім, ендемічний у Карпатах, що засвідчує глибоку слов'янську древність цього терену.

Інтригуючою є запропонована О. Трубачовим інтерпретація гідроніма **Заболя** (басейн Дністра у Львівській обл. – [17:201]). Йдеться про префіксальне утворення За-бол-я з коренем *бол-*, «невідомим у слов. апелятивній лексиці», але широко знаним з детермінативом *-t: *bolto* > болото. До цього ряду залучаються, з карпатського регіону, ще Соболя з притокою Соболиця, теж на горішньому Дністрі в Івано-Франківській обл. [17:514], і, найменш переконливо, Білька < *Болька, на Дністрі у Львівщині [17:57], пор. лит. *bala болото* [20:229-231, 253, 263]. Інтерпретація ця досить обґрунтована. Пор. утворення від того ж кореня, що й **болото**, але з іншим суфіксом, болоння [7,1:226-227], також, можливо, географічний термін **біль заболочений ліс** [24:70]. Але все ж вона залишається на рівні гіпотез.

Цікаве тлумачення О. Трубачов запропанував і для гідроніма **Стібник**. Цю назву мають три потоки – усі в Карпатах [17:529], є й таке озеро на нижній Віслі [28:230]. Думка вченого: *jъstьbъnikъ, пор. Ізбєць у горішньому Дністрі [17:220], Izdebki або Izdebski Potok у басейні Сяну [28:82], тобто від слова, що збереглося в рос. изба < истьба [20:263] і є праслов'янським запозиченням з двн. *stuba тепле приміщення* [23,2:120-121], пор. ще укр. діал. здебка, іздебка, істепка, степка *невелика будівля в сінях або під хатою* [7,1:382], також *стібка комора, що опалюється взимку і стібнік приміщення для зберігання вуликів узимку* [5,4:201]. З цим останнім апелятивом Д. Бучко пов'язує й назву с. Стебник, розташованого на потоці Стебник [1:112]. Інші карпатські гідроніми цього гнізда: Стібний – два потоки, один у Прикарпатті й другий у Закарпатті, Стібне у Верховинському районі на Івано-Франківщині, там же й Стебнянський [17:529], Stebny в басейні Сяну [28:70]. Очевидячки, йдеться про назву річки за будівлею на її березі. Ця ознака могла стати підставою номінації, коли будівлі були рікістю, на що вказує й древність нині фактично зниклого апелятива. Неорганічний розвиток > є залишається загадковим. Навряд чи тут можна гворити про полонізм, пор. широке засвідчення саме *e* в наведених вище апелятивах. Пор. і гідронім Stobnica з варіантами Stopnica, Stebnica в басейні Сяну [28:104]. Але етимологія О. Трубачова краща, ніж алюзії до апелятивів степень [27:189] чи стебло [12:190], і яскраво вмотивовує слов'янську древність розглянутої гідрогрупи, що побутує майже виключно в карапатському регіоні.

У гідронімії Українських Карпат є, окрім розглянутих вище, ще чимало утворень, які доречно адресувати і давньоукраїнській, і праслов'янській добі. Загальновизнані критерії гідронімічної (і взагалі онімічної) давнини – нерегулярність структури, непродуктивність словотвірних способів та засобів, зникнення твірних апелятивів (пор., наприклад, [20:270]). За цими критеріями – усіма трьома чи якимись із них – древніми слід визнати зокрема гідроніми карпатського регіону:

Тисьмениця (басейн Дністра на Дрогобиччині – [17:565]), пор. Тясмин, давніше Тесмень (притока Дніпра) – архаїчний суфікс *-мен* для віддієслівних іменників, пор. плем'я, род. племені від плодити, і дієслово тесати; зниклий апелятив *тесмень, реконструйований І. Желєзняк, означав межу [8:90-91; пор. 1:114; 13:7-8]; якась межа проходила по Тисмениці ще у праслов'янські часи.

Зелємня (басейн Дністра в Рожнятинському районі Івано-Франківщини – [17:212]), також Zelemianka [16:54], Желєм'янка (теж басейн Дністра у Сколівському районі Львівщини, поблизу гора Зелємь – [17:194-195]) – трансформація того самого древнього суфікса *-мен*; О. Трубачов припускає праформу *želme, зіставляючи з лит. *gelmė глибина* [20:120]; думка ця ставиться під сумнів незакономірним розвитком *želm- > Желєм-, але якщо вона слухна, перед нами дуже древній релікт іє. кореня *gel-, що зберігся у слов'ян виключно з детермінативами (*глибокий* тощо).

Суржа (дві річки на Дністрі в Чернівецькій та Хмельницькій областях – [17:540]) – префікс Су-, корінь -рж-(авий) < *s₉-rǫdja [20:264]; той самий префікс, імовірно, в гідронімах Сукіл на Буковині, Сукіль у Долинському районі Івано-Франківщини [17:539], пор. ще запис Sukyl' [16:53].

Чута (притока Лімниці на Івано-Франківщині – [17:616]); розгорнутий аналіз В.Лучика показав й архаїчну структуру, і праслов'янську древність гідроніма [13:15-18], що, як й оронім Чута, не є румунізмом [16:75].

Міхідра (ліва притока Серету на Буковині – [12:154]; у [17:366] помилково Міхідра) – композит; давня форма *Mǫходьра місце, де деруть міх реконструюється за допомоги назви притоки Міхідри Міходерка < *Mǫходьръка; втім, О.Трубачов бачить тут псл. *mǫхудьга та, що дере міхи – слово, яке не має відповідників у східнослов'янській лексиці [20:163].

Кількість таких карпатських гідронімів слов'янського походження, що мають ті чи інші ознаки древності, можна багаторазово збільшити. Навіть цілком, здавалось би, буденні, тривіальні назви Луг (у Карпатах 4 потоки з 5, наявних в Україні), Луга, Луговий (обидва в басейні Тиси), Лугач [17:328-329] саме у Карпатах зберігають, за припущеннями вчених, зниклий нині сенс терміна луг *крива річка* [4:55-56], а отже, мають кваліфікуватися як дуже давні.

Етногенетичне вивчення слов'янських з походження річкових назв підтверджує висновок, що слов'яни з'явилися в Українських Карпатах давно, ще за праслов'янських часів. Принаймні для Прикарпаття ці часи сягають періоду до нашої ери. Карпатський регіон належить до теренів, де український етнос є автохтонним, де він формувався з найдавнішої протоукраїнської епохи.

1. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття.-Львів,1990.
2. Георгиев В. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию.-М.,1958.
3. Георгиев В. Българска етимология и ономастика.-София,1960.
4. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.-К.,1981.
5. Грінченко Б.Д. Словарь української мови.-К.,1907-1909.-Т.1-4.
6. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі.-К.,1985.
7. Етимологічний словник української мови.-К.,1982-1989.-Т.1-3.
8. Железняк І.М. Гідронімікон північного порубіжжя степової України: Басейн Тясмина//Питання ономастики Південної України.-К.,1974.
9. Железняк І.М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя.-К.,1987.
10. Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини.-К.,1989.
11. Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області.-Чернівці,1964.
12. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини.-К.,1973.
13. Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя.-Кіровоград,1996.
14. Никонов В.А. Краткий топонимический словарь.-М.,1966.
15. Німчук В.В. З історичної топонімії Закарпаття//Питання сучасної ономастики.-К.,1976.
16. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини.-2-е вид.-Вінніпег,1962.
17. Словник гідронімів України.-К.,1979.
18. Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини.-К.,1963.
19. Стрижак О.С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини.-К.,1967.
20. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины.-М.,1968.
21. Трубачев О.Н. Заметки по славянской ономастике//Onomastica Jugoslavica.-1982.-Т.9.
22. Трубачев О.Н. Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии и ономастики//Славянское языкознание. IX Международный съезд славистов. Доклады советской делегации.-М.,1983.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка.-М.,1964-1973.-Т.1-4.
24. Шульгач В.П. Гідронімія басейну Стиру.-К.,1993.
25. Вајерова І. Polskie nazwy miejscowe typu Dębe, Orlo//Onomastica.-1957.-Т.3.-№.1-2.
26. Bednarczyk L. Zagadnienie przedślaviańskiej hydronimii Karpat//Rocznik naukowo-dydaktyczny.-Kraków,1973.-Т.47.-№ 2.

27. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny.-Kraków,1950.
28. Hydronimia Wisły/Pod red. P.Zwolińskiego.-Wrocław etc.,1965.-Cz.1. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym.
29. Iordan I. Toponimia românească.-București,1963.
30. Lutterer I., Majtán M., Šrámek R. Zeměpisná jména Československa.-Praha,1982.
31. Rieger J. Nazwy wodne dorzecza Sanu.-Wrocław, etc.,1969.
32. Rozwadowski J. Studia nad nazwami wód słowiańskich.-Kraków,1948.
33. Rospond S. Etnogeneza słowian w świetle terminologii topograficznej//Onomastica Jugoslavica.-1982.-T.9.
34. Šmilauer V. Vodopis starého Slovenska.-Praha-Bratislava,1932.
35. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen.-Heidelberg,1979.

Поняття бінарності та зародження древніх слів

В.Г.Таранець

Первинна номінація найтісніше пов'язана з рівнем мислення і сприйняттям навколишнього світу давньою людиною. Наукові дослідження свідчать, що в первісний час для людини характерним було інкорпороване мислення (від лат. *incorporo* *включати, вводити*), згідно з яким суть прямо ототожнювалась з явищем, ідея з матерією, поняття з річчю, предмет з його ознакою і т.ін., тобто людина сприймала світ за принципом «все в усьому» [див: 10; 13:256 і далі; 3:115 і далі]. Наші предки не відділяли себе від навколишнього світу і сприймали все навкруги, включаючи і свою особистість, як єдиний і цілісний образ. У такому вигляді синкретично співіснували загальне й окреме, які згодом після мисленневого розщеплення цього образу утворили бінарну опозицію. Поняття цілісності та бінарності при сприйнятті навколишнього світу є найдавнішими характерними рисами мислення первісної людини, а їх підгрунтя, можливо, має фізіологічну основу [див.: 6:49]. Таке розуміння знайшло широке відображення в міфах, ритуальних звичаях, графічних зображеннях речей і явищ природи в різних частинах світу проживання людини [27; 12;16; 4].

Досить чітко й наочно відображено давній етап мислення людини в міфах про створення світу. В єгипетських сказаннях спільним є уявлення древніх про первісний хаос, з якого виникли боги [16:14]. Особливе місце в них посідає бог сонця, який бореться з одвічним своїм ворогом – мороком і водною стихією. Згідно з полінезійськими міфами вода та темрява існували на початку створення світу. В такому ж вигляді зображується зародження світу в міфах Шумеру. В одній з японських легенд зазначається, що Земля та Небо напочатку були неділими і разом утворювали Хаос яйцеподібного вигляду. Подібними за змістом є також китайські, індійські, індонезійські, африканські міфи [29]. Взагалі-то в міфах Хаос відображено в різних образах, досить часто у вигляді водної стихії, а також в образі морського чудовиська чи гіганта.

В грецькій міфології Хаос має значення «зяння, простір» і позначає «німий безмежний простір», безладну «суміш матеріальних елементів світу, темне й житгедайне джерело всебуття»; пізніше під Хаосом розуміли «безладну масу, з якої виник світ» [21:209]. Проте первісне значення цього слова було не «безладдя речей», як відмічає Ф.Юрс, а «міфічне ніщо, як стан, з якого виник світ» [32:45]. Типовим для античного мислення було розуміння того, що в Хаосі сходяться початок і кінець, тут має місце свого роду єдність протилежностей. Все ж вихідним пунктом, як зазначає О.Ф.Лосев, у Хаосі «не діада, а монада, а уже в монаді міститься в згорненому вигляді все, що потім розгортається в діаді» [14:569]. У зв'язку з цим цікаво простежити етимологію слова Хаос.

Грецьке слово *χαος* має на початку щілинний глухий приголосний, який представляє собою рефлекс одного з індоєвропейських зімкнених *k-, *k̥- або *gh- [31:139-141]. Згідно з